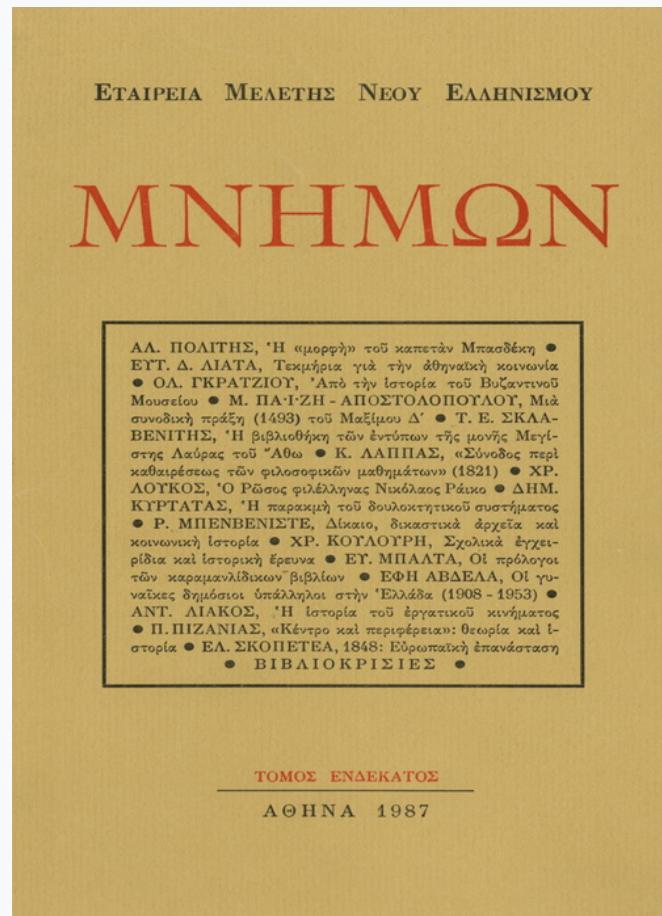

Μνήμων

Τόμ. 11 (1987)

ΔΙΚΑΙΟ, ΔΙΚΑΣΤΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΡΙΚΑ ΜΠΕΝΒΕΝΙΣΤΕ

doi: [10.12681/mnimon.604](https://doi.org/10.12681/mnimon.604)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΠΕΝΒΕΝΙΣΤΕ Ρ. (1987). ΔΙΚΑΙΟ, ΔΙΚΑΣΤΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ. *Μνήμων*, 11, 208–218.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.604>

ΔΙΚΑΙΟ, ΔΙΚΑΣΤΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

(Προβληματισμοί μὲν ἀφορμὴ τῇ βίᾳ καὶ τῇ δικαιοσύνῃ
στὴ Μεσαιωνικὴ Δύση)*

Πολλοί ίστορικοί βρέθηκαν, σὲ κάποιο στάδιο τῆς ἔρευνάς τους, ἀντιμέτωποι μὲν δικαστικὰ ἀρχεῖα. Οἱ μελέτες τους εἶχαν διαφορετικοὺς στόχους ὅπως, γιὰ παράδειγμα, τὴν ἀγροτικὴν ιστορία, ἐναν θεσμὸν ἢ τις νοοτροπίες. Στὸ πλαίσιο ὅμως τῆς «Νέας Ιστορίας», ἔδειξαν καινούριο ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ δικαστικὰ ἀρχεῖα, ἔθεσαν νέα ἐρωτήματα, ἀνέπτυξαν διαφορετικοὺς προβληματισμοὺς καὶ μεθόδους, συνέβαλλαν ἔτσι στὸ νὰ φωτιστοῦν νέες ὄψεις μιᾶς ίστορικῆς κοινωνίας.

Το 1973, ὁ P. Vilar, σὲ ἀνακοίνωσή του σὲ διεθνὲς συνέδριο,¹ τόνιζε τὴν ἀξία τῶν μελετῶν ποὺ δὲν ἀντιμετωπίζουν τὸ δίκαιο μονάχα ὡς αὐτόνομο σύνολο κανόνων τοῦ ὅποιου μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε τὴν ίστορικὴ ἔξελιξη, ἀλλὰ ὡς ίστορικὴ πηγὴ καθαυτή.

Τὸ δίκαιο εἶναι μιὰ μορφὴ τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης.² Αποτελεῖ λοιπόν, κατὰ συνέπεια, τὴν τυποποίηση ἐνὸς μέρους τῆς ἡθικῆς —ἢ καὶ τῆς θρησκείας—, γίνεται δηλαδὴ «μάρτυρας» ἡθικῶν ἀξιῶν καὶ νοοτροπιῶν, ἀκόμα κι' ἀν πρόκειται γιὰ τὶς ἀξίες ἔκεινες ποὺ ἐπιβάλλονται ἢ ἐκφράζουν κυρίως μιὰ διευθυντικὴ τάξη. "Αν λοιπὸν κάποια μεταρρύθμιση τοῦ δικαίου —ύποταγή, ἀφομοίωσή του σὲ κάποιο ἄλλο ἢ ἐπανερμηνεία τοῦ—, ἐνδέχεται νὰ μαρτυρᾶ κάποια ἀλλαγὴ στὶς συνειδήσεις, ἀντίστοιχα, ἢ νέα του μορφὴ μπορεῖ νὰ ἐμφανιστεῖ ὡς «προϊόν» μιᾶς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς. Σχεδὸν πάντα, οἱ κοινωνικὲς ἀνακατατάξεις συνοδεύονται κι' ἀπὸ ἀλλαγὴς στὸ ἐπίπεδο τῶν ἀξιῶν ἢ τῆς ἰδεολογίας: ποιός μπορεῖ σήμερα νὰ φανταστεῖ τὴ δικαιροῦξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου ξέχωρα ἀπὸ τὴ γαλλικὴ ἐπανάσταση; Τέλος, τὸ δίκαιο λειτουργεῖ πάνω στὶς ἀνθρώπινες σχέσεις μέσα ἀπὸ θεσμοὺς καὶ

* Τὸ κείμενο αὐτὸν εἶναι μέρος μιᾶς ἀνακοίνωσης ποὺ ἔγινε στὴν 'Εταιρεία Μελέτης Νέου 'Ελληνισμοῦ στὶς 18.12.85. Πρόκειται γιὰ κάποιες σκέψεις μὲν ἀφορμὴ τοὺς προβληματισμοὺς ποὺ γέννησε ἡ ἐτοιμασία μιᾶς διατριβῆς στὴ Μεσαιωνικὴ Ιστορία: "Stratégies judiciaires et rapports sociaux d'après les plaidoiries devant la Chambre Criminelle du Parlement de Paris : XIVe - XVe siècles", Univ. Paris I. Panthéon-Sorbonne, 1986.

1. P. Vilar, "Histoire du droit, histoire totale", *Une histoire en construction : approche marxiste et problématiques conjoncturelles*, Ηαρίσι 1982, σ. 265 - 291.

μέσα από τὸ προσωπικὸ —νομοθέτες, δικαστές, δικηγόροι, ἀστυνομικοὶ κλπ.—, ποὺ τοὺς ἐπανδρώνει. Οἱ θεσμοὶ αὐτοὶ λειτουργοῦν ὡς μεσάζοντες ἀνάμεσα στὰ ἄτομα καὶ στὴν ἔξουσίκ, λειτουργοῦν ὡς διακανονιστὲς τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων, «προστατεύουν» τὸ ἄτομο ἢ «στηρίζουν» τὴν ἔξουσία. Στὸ βαθύδιο λοιπὸν ποὺ τὸ δίκαιο, χάρη σ' ἓνα σύνολο μηχανισμῶν καὶ μεθόδων πειθαρχίας, ἐπιβάλλει μία κοινωνικὴ νόρμα, μπορεῖ νὰ γίνει αἰτία ἀποκρυστάλλωσης ἢ μεταβολῆς τῶν κοινωνικῶν σχέσεων.

«Μάρτυρας» λοιπὸν τῶν ἥθικῶν ἀξιῶν, «προϊὸν» τῶν κοινωνικῶν ἀλλαγῶν, αἰτία ἀποκρυστάλλωσης ἢ μεταβολῆς τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, τὸ ἵδιο τὸ δίκαιο εἶναι ἀναμφίβολα ἴστορικὴ πηγὴ. Οἱ θεσμοὶ ποὺ προορίζονται νὰ ἐφαρμόσουν τὸ δίκαιο, ἐπεμβαίνοντας τόσο στὶς ἰδιωτικὲς ὅσο καὶ στὶς σχέσεις τοῦ ἀτόμου μὲ τὴν κεντρικὴ ἔξουσία, «παράγοντα» τὶς μαρτυρίες ποὺ συγκροτοῦν αὐτὸ ποὺ ἀποκαλοῦμε «δικαστικὰ ἀρχεῖα» (ἀνακρίσεις, ἀγορεύσεις, δικαστικὲς ἀποφάσεις κλπ.). Ποιά εἶναι τὰ ἐρωτήματα ποὺ θέτει ἡ μελέτη τους στὴν κοινωνικὴ ἴστορια; Ποιές εἶναι οἱ κατευθύνσεις πρὸς τὶς δύοπεις προσανατολίζει τὴν ἔρευνα; ποιές εἶναι οἱ ὄψεις τῆς κοινωνίας ποὺ ἀποκαλύπτουν;

Πρὸς ἐπιχειρήσουμε μιὰ σύντομη παρουσίαση τῶν τάσεων τῆς σύγχρονης ἴστοριογραφίας ποὺ βασίστηκε σὲ δικαστικὰ ἀρχεῖα, ἀς κάνουμε δύο γενικὲς παρατηρήσεις:

A'. Ύπάρχει μιὰ διαλεκτικὴ σχέση ποὺ συνδέει τὸ δικαστικὸ μηχανισμὸ μὲ τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα. Ἡ ἀποδοχὴ του, δηλαδὴ ἡ ἐπιλογὴ προσφυγῆς στὴ δικαιοσύνη γιὰ νὰ λυθεῖ κάποια διαφορά, εἶναι μία κοινωνικὴ σταθερὰ ποὺ ἔκφραζει τὶς δυνατότητες ἀποκατάστασης μιᾶς διαταραγμένης ἴσορροπίας. Παράλληλα, ἡ δύναμη ἐπιβολῆς τοῦ πειθαρχικοῦ μηχανισμοῦ ἔκφραζει τὴν δύναμη τῆς πειθαρχίας ποὺ πειθαρχικοὶ μηχανισμοὶ ἔκφραζει τὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀτόμων ὡς πρὸς αὐτήν. Τὸ πεδίο, λοιπόν, τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων ξεπερνᾷ τὸ θέατρο τῆς νομικῆς διαμάχης, ἀντικατοπτρίζει τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα ἔτσι ὅπως τὴν ἀντίλαμβάνονται οἱ νομολόγοι.

B'. Μέσα απὸ τὰ δικαστικὰ ἀρχεῖα διαγράφεται μιὰ κοινωνία, ἀναδύονται οἱ συγκρούσεις τῶν ἀνθρώπων. Πρόκειται, βέβαια, συχνά, γιὰ ὁριακὲς περιπτώσεις βίας. «Ομως κι' αὐτὲς δίνουν ἓνα κοινωνικὸ πλαίσιο στὰ φαινόμενα στὰ ὅποια ἀφοροῦν, παρέχουν τὰ κλειδιὰ ἐρμηνείας ὅλων ἐκείνων τῶν σχέσεων ποὺ ἔκτυλίσσονται σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς νόμους. Στὴ σκηνὴ τοῦ δικαστηρίου, οἱ ἀντίδικοι χρησιμοποιοῦν ἴδεολογικὰ κατασκευάσματα, φέρνουν στὴν ἐπιφάνεια ἓνα σύνολο ἥθικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀξιῶν ποὺ ἐπιστρατεύονται στὴν προσπάθεια νὰ πειστεῖ ὁ δικαστής, νὰ «κερδηθεῖ ἢ ὑπόθεση». Ἀντίστοιχα, ἡ «νομιμότητα» τῆς ποινικῆς δίωξης καὶ τῆς πειθαρχικῆς παρέμβασης διαμορφώνονται κι αὐτὲς στὸ πλαίσιο μιᾶς «ἀρχουσας» ἴδεολογίας. »Ας πάρουμε γιὰ παράδειγμα τὶς ἀγορεύσεις τῶν δικηγόρων. Ἡ «λεκτικὴ τους

πάλη» συνθέτει ּνα πολιτισμικό μοντέλο. Πέρα από τις στενά ּννοούμενες νομικές αποδείξεις, ή ἀγόρευση ύπακούει στήν προσπάθεια νὰ ἐπιβληθοῦν στοὺς δικαστές τὰ πιὸ εύνοϊκὰ γιὰ τὴν ὑπόθεση κριτήρια, ἀποκρύπτοντας ἡ μεταβάλλοντας τὴν ἀλήθεια. ‘Η ἀξιολόγηση μιᾶς πράξης (έρμηνεία, αἰτιολόγηση), οἱ χαρακτηρισμοὶ τῆς κοινωνικῆς ἔνταξης, ἡ δομὴ τοῦ λόγου, ὁ τρόπος νὰ κατηγοροῦν, νὰ διαμαρτύρονται ἡ νὰ ὑποτάσσονται ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν εἰκόνα τῶν διαδίκων γιὰ τὴν κοινωνία καὶ στοχεύει τὶς ἀντίστοιχες παραστάσεις τῶν δικαστῶν. Τὸ πολιτισμικὸ μοντέλο ποὺ προκύπτει, ἀποτελεῖ τὴν ἔκφραση μιᾶς κοινωνικῆς élite, δέχεται ὅμως τὴν ἐπίδραση τῶν ἀξιῶν ποὺ εἶναι ἀποδεκτὲς ἀπὸ τὶς κατώτερες κοινωνικὲς τάξεις καὶ μὲ τὴ σειρά του παρουσιάζει μιὰ τάση γενίκευσης, «ἐκλαίκευση», ἐξάπλωσης σ' αὐτές.² Τὸ μοντέλο αὐτὸ ἀναπαριστᾶ λοιπόν, ἔστω καὶ παραμορφωτικὰ μερικές φορές, τὴν πραγματικότητα τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, θέλει νὰ τὶς ἔρμηνεύει, τὶς «νομιμοποιεῖ» ἡ τὶς καταδικάζει, τέλος τὶς δργανώνει στὸ βαθμὸ ποὺ κάθε ἰδεολογία μπορεῖ νὰ λειτουργήσει σὰν ἀληθινὴ «κοινωνικὴ ὑποδομὴ» ὑπαγορεύοντας στὰ ἀτομα μιὰ λειτουργία ἡ ἀδράνεια, σύμφωνες μὲ τὶς παραστάσεις τους τῆς κοινωνίας καὶ τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων.³

Θὰ μπορούσαμε, νομίζω, νὰ διακρίνουμε τρεῖς κατηγορίες, τρεῖς τάσεις, στὶς μελέτες ποὺ βασίστηκαν σὲ δικαστικὰ ἀρχεῖα. Πρόκειται, βέβαια, γιὰ ּναν διαχωρισμὸ αὐθαίρετο καὶ ἡ παρουσίαση τῆς σχετικῆς ἴστοριογραφίας ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι ἐξαντλητική. Θὰ ἥθελα ἀπλὰ νὰ ἀναφερθῶ στους προβληματισμοὺς μὲ τοὺς ὄποιους αὐτές οἱ μελέτες πλουτίζουν τὴν κοινωνικὴ ἴστορία, μέσα ἀπὸ λίγα συγκεκριμένα παραδείγματα, ποὺ θεωρῶ ἀντιπροσωπευτικά, καὶ ποὺ ἀφοροῦν τόσο στὴ μεσαιωνικὴ ὕσο καὶ στὴ νέα εὐρωπαϊκὴ ἴστορία.^{3a}

Οἱ μελέτες τὶς ὄποιες κατατάσσω στὴν πρώτη κατηγορία εἶναι μᾶλλον ἔμπνευσμένες ἀπὸ τὴν κοινωνιολογία τῆς ἐγκληματικότητας καὶ στηρίζονται σὲ στατιστικὲς τῆς βίας. Βέβαια ἡ ποσοτικὴ προσέγγιση τῆς ἐγκληματικότητας φωτίζει περισσότερο τὶς γνώσεις μας γιὰ τὶς σχέσεις τῆς κοινωνίας μὲ τὸν δικαστικὸ μηχανισμὸ παρὰ τὴν ἵδια τὴν ἐγκληματικότητα ἡ τοὺς ἐγκληματίες. Τὸ πρόβλημα-κλειδὶ σὲ κάθε τέτοια προσέγγιση, ποὺ ἔχει νόημα μόνο στὴ μακρὰ διάρκεια, εἶναι οἱ σχέσεις ἀνάμεσα σὲ μιὰ «φαινομενικὴ

2. G. Duby, “La vulgarisation des modèles culturels dans la société féodale”, G. Duby, *Hommes et structures au Moyen Age*, Παρίσι 1973, σ. 292 - 308.

3. G. Duby, “Histoire sociale et idéologies des sociétés”, J. Le Goff - P. Nora (εκδ.), *Faire de l’histoire*, Παρίσι 1974, τ. I, σσ. 147 - 168.

3a. Οἱ βιβλιογραφιές μας ἀναφορὲς ἔχουν κυρίως ἐνδεικτικὸ χαρακτήρα. Γιὰ μιὰ ἀρκετὰ ἔνημερωμένη βιβλιογραφία σχετικὴ μὲ τὸ θέμα μας βλ. Ph. Robert - R. Lévy, “Histoire et question pénale”, *Revue d’histoire moderne et contemporaine*, XXII (1985) 481 - 526.

έγκληματικότητα», έτσι όπως άναδύεται άπό τὰ ἀρχεῖα, σὲ μιὰ «νόμιμη έγκληματικότητα», ποὺ διαφεύγει άπό αὐτά, καὶ στὴν έγκληματικότητα ποὺ στ' ἀλήθεια παράγει ἡ κοινωνία.

Τὰ βασικὰ ἔρωτήματα ποὺ θέτουν αὐτές οἱ μελέτες ἀφοροῦν στὴ συχνότητα μὲ τὴν ὄποια παρουσιάζεται μιὰ τάξη, μιὰ ἡλικία, ἢ ἐνα φύλο, νὰ ἐπιδίδεται σ' ἕνα εἰδος βίας, ἢ στὴ σχέση τῶν έγκλημάτων μὲ τὴν οἰκονομικὴ συγκυρία, στὴ μαζικὴ ἢ ἀτομικὴ ὀργάνωση τῶν ἀδικημάτων, στὴ σχέση τους μὲ τὸ ἀστικὸ φαινόμενο, ἢ ἀκόμα, καὶ στὴ γεωγραφία ἢ στὴν τοπογραφία τῆς έγκληματικότητας.

Ἐνα παράδειγμα μᾶς δίνουν οἱ ἀγγλοσάξωνες ίστορικοὶ ποὺ ἐπεξεργάστηκαν τὰ πλούσια μεσαιωνικὰ δικαστικὰ ἀρχεῖα τῆς Ἀγγλίας, θεωρώντας τὸ ἀδίκημα καὶ τὸ ἔγκλημα ως τὰ ἔργαλεῖα ἐπίλυσης κάποιων οἰκονομικοκοινωνικῶν συγκρούσεων διὰ μέσου τῆς βίας. Μία ἀμερικανίδα ίστορικός, μελετώντας τὰ ἀγγλικὰ χωρία τοῦ 14ου αἰώνα, καταλήγει πώς ὅλες οἱ τάξεις ἐκφράζουν μιὰ ἀντιοινωνικὴ συμπειριφορὰ ἀπόλυτα ἀνάλογη μὲ τὴ δημογραφική τους ἐκπροσώπηση.⁴ Ἀντίθετα γιὰ κάποιον ἄλλο ίστορικό, ἡ βία καὶ ἰδιαίτερα οἱ φόνοι στὴν Ἀγγλία τοῦ 13ου αἰώνα, σὲ μιὰ κοινωνία ἀγροτική, εἶναι, κύρια, τὰ ὅπλα στὰ ὄποια καταφεύγουν οἱ φτωχοί, καὶ μάλιστα ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχει ἔνας δικαστικὸς μηχανισμὸς προσιτός, ὥστε νὰ λύσουν μέσα ἀπὸ αὐτὸν τὶς διαφορές τους.⁵

Ἐνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀποτελοῦν ἐπίσης οἱ μελέτες γιὰ τὴ βόρεια Γαλλία ποὺ διηγύθυνε ὁ P. Chaunu⁶ καὶ μαρτυροῦν μία μεταβολὴ στὴ δομὴ τῆς έγκληματικότητας στὸν 18ο αἰώνα. Οἱ ἔργαστες αὐτές ἀποδεικνύουν τὸ πέρασμα ἀπὸ μιὰ ἔγκληματικότητα στὴν ὄποια κυριαρχεῖ ἡ φυσικὴ βία σὲ μιὰ ἔγκληματικότητα ποὺ στρέφεται κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας, σὲ «ἀδικήματα ἐπαγγελματιῶν», ἢ μᾶλλον δείχνουν ἔνα πειθαρχικὸ σύστημα ποὺ ἀξιολογεῖ δικαφορετικὰ τὶς σχέσεις ἰδιοκτησίας, καὶ γίνεται πιὸ αὐστηρὸ ἀπέναντι στὴν αἰσχροκέρδεια, στὶς κλοπὲς κλπ. Ἡ μεταβολὴ αὐτὴ συνδέεται μὲ τὴν οἰκονομικὴ συγκυρία, ποὺ μεταφράζεται σὲ μιὰ γενικὴ ἀνοδο τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου, μὲ τὸν πολλαπλασιασμὸ τοῦ πλούτου, γιὰ δρισμένες τουλάχιστο κοινωνικὲς κατηγορίες, καὶ κατὰ συνέπεια μὲ τὴν ἀνάγκη νὰ προστατευτοῦν καλύτερα τὰ ὑλικὰ ἀγαθά.

4. B. A. Hanawalt, *Crime and conflict in English Communities 1300 - 1348*, Cambridge, Massachusetts, 1979.

5. J. B. Given, *Society and homicide in thirteenth century England*, Stanford, 1977.

6. "Ἄρθρα ποὺ δημοσιεύτηκαν στὰ *Annales de Normandie* (1962), (1966), (1971). βλ. ἐπίσης P. Chaunu, "Déviance et intégration sociale, la longue durée", *Cahiers des Annales de Normandie* (1981) 5 - 15.

Ἐπίκεντρο τῶν μελετῶν ποὺ κατατάσσω στὴ δεύτερη κατηγορία εἶναι οἱ κοινωνικὲς σχέσεις ὑπὸ τὸ πρίσμα μιᾶς ἀνθρωπολογικῆς θεώρησης ποὺ ἀναζητεῖ τὴν τυπολογία τῶν συγκρούσεων ἢ τῆς βίας, τῇ διερεύνηση τῶν νοοτροπιῶν ἔτσι ὅπως ἐκφράζονται σὲ κάποιες δριακὲς περιστάσεις, ὑπὸ τὸ βάρος οἰκογενειακῶν δομῶν ἢ οἰκονομικῶν ἀναγκαιοτήτων, γιὰ μὰ ἴστορικὴ περίοδο.

Ἡ ἀποδέσμευση τῆς τυπολογίας τῶν μορφῶν τῆς βίας, φέρνει στὴν ἐπιφάνεια τὰ διαφορετικὰ στάδια μιᾶς τελετουργίας τῆς ἐπιθετικότητας· πρόκειται γιὰ μιὰ τελετουργία ποὺ τελεῖται δημόσια, ποὺ ἀποτελεῖ ἕνα εἴδος σεβασμοῦ πρὸς τὴν τάξη ποὺ ἡ ἵδια ἡ βία ἀνατρέπει, ἐπιτρέποντας ἔτσι στὰ ἄτομα νὰ προσαρμοστοῦν. Οἱ βρισιές, οἱ κινήσεις ποὺ συνοδεύουν ἔναν καυγά, οἱ τυπικὲς διαδικασίες ποὺ προϋποθέτει ἡ διεξαγωγὴ μιᾶς βεντέτας, εἶναι στενὰ συνδεδεμένες μὲ τὸ εἴδος τῶν κοινωνικῶν συγκρούσεων ποὺ ἐκφράζουν, μὲ τὶς παραστάσεις ποὺ ἔχουν τὰ ἄτομα γιὰ τὸν ἔαυτό τους καὶ τοὺς ἄλλους, μὲ ἐκεῖνες τὶς ἀξίες καὶ τὰ ἰδεώδη ποὺ θίγει ἡ αἰτία τῆς σύγκρουσης. Οἱ στρατηγικὲς τῶν οἰκογενειῶν στὴ γαμήλια ἀγορά, ἔτσι ὅπως τὶς διαμορφώνει ἡ δομή τους, βρίσκουν κι αὐτὲς συχνὰ διέξodo μέσα ἀπὸ τὸ κανάλι τῆς βίας. Τὸ προτέρημα αὐτῶν τῶν μελετῶν εἶναι ὅτι καταφέρνουν νὰ ἀναπαραστήσουν τὴν καθημερινότητα μιᾶς κοινωνίας. Ἀς πάρουμε τὸ πιὸ δημοφιλές, ἵσως, παράδειγμα: Τὸ Montaillou⁷ εἶναι ἔνα χωριὸ στὰ δυτικὰ Πυρηναῖα, τελευταῖο προπύργιο τῶν αἰρετικῶν στὶς ἀρχές τοῦ 14ου αἰώνα. Ὁ ἐπίσκοπος ποὺ ἀναλαμβάνει νὰ ὀργανώσει τὴν ἱερὰ ἐξέταση, στὴν προσπάθειά του νὰ ἀποσπάσει μιὰ δόμολογία, θέτει ἔνα πλῆθος ἐρωτήσεων ποὺ πιθανὸν νὰ ἀναγκάσουν ἔμμεσα, μέσα ἀπὸ κάποιες ἀντιφάσεις, τὸν ἀνακρινόμενο νὰ ὀργάνωσει. Ἔτσι, ὁ ἴστορικὸς χτίζει τὴν καθημερινότητα τῶν κοινωνικῶν σχέσεων γύρω ἀπὸ τὴν παιδικὴ ἡλικία, τὸν ἔρωτα, τὸ γάμο, τὸ θάνατο, τὶς ἀντιλήψεις γιὰ τὴν ἐργασία καὶ τὸν πλοῦτο, τὸν χρόνο, τὴν πίστη ἢ τὴ μαγεία.

Κάπως ἀντίστοιχα, μέσα ἀπὸ πλήρεις δικαστικοὺς φακέλλους, ὁ Y. Castan⁸ κατόρθωσε νὰ δεῖξει, γιὰ τὸν 18ο αἰώνα στὸ Languedoc, πῶς τὶς ἔννοιες «τιμὴ» καὶ «τιμιότητα» τὶς οἰκειοποιοῦνται ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα, καὶ ὅχι μόνο ἡ ἀριστοκρατία, καὶ πῶς αὐτὲς γίνονται προσχήματα ἢ ἀληθινὲς αἰτίες συγκρούσεων. Μία ἄλλη ἴστορικὸς⁹ γιὰ τὴν ἵδια περιοχὴ καὶ ἐποχή, δείχνει πῶς τὰ ἐγκλήματα τιμῆς ἀνθίζουν ἐκεῖ ὅπου ὁ δικαστικὸς μηχανισμὸς ἐμφανίζεται ἀνίσχυρος, ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ προστατευ-

7. E. Le Roy Ladurie, *Montaillou village occitan de 1294 à 1324*, Παρίσι 1975.

8. Y. Castan, *Honnêteté et relations sociales en Languedoc au XVIIe siècle*, Παρίσι 1974.

9. N. Castan, *Les criminels de Languedoc*, Τουλούζη 1980.

τεῦ ή οἰκογενειακή συνοχή διὰ μέσου ἐνὸς κομφορμισμοῦ ποὺ διατηρεῖ τὴν ισορροπία τῶν σχέσεων καὶ καλλιεργεῖ γιὰ τὰ ἀτομά καὶ τὶς οἰκογένειες μιὰ εἰκόνα ιδανική.

“Ἐνα τελευταῖο παράδειγμα μπορεῖ νὰ εἶναι ὅλες οἱ γιορτὲς καὶ τὰ καρναβάλια ποὺ συνοδεύονται συχνὰ ἀπὸ βίαιες ἔξαρσεις, δίνοντας διέξοδο σὲ βαθύτερες ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν γενεῶν ἢ τῶν κοινωνικῶν τάξεων.¹⁰

‘Η τρίτη κατηγορία μελετῶν ἔχει ως ἐπίκεντρο μιὰ περιθωριακή κοινωνική διμάδα (αἱρετικοί, τσιγγάνοι, πόρνες, μάγισσες κτλ.). ‘Η ιστοριογραφική προσπάθεια ποὺ ἔχει ως ἀντικείμενο τοὺς «περιθωριακούς», γεννήθηκε στὸ πλαίσιο τῆς «Νέας Ιστορίας» πού, μεταξὺ τῶν ἄλλων, ἀντέδρασε στὴν παραδοσιακή τάση γιὰ ιστορία τῶν élites, ἀλλὰ σχετίζεται καὶ μὲ ἐκεῖνα τὰ κοινωνικὰ γεγονότα, στὴ δεκαετία τοῦ 1960, ποὺ στέριωσαν τὸ πέρασμα τῆς λέξης «περιθωριακός» ἀπὸ ἀπλὸ ἐπίθετο σὲ ὄνομα οὐσιαστικό.

Χάρη στὴ δυναμικὴ τῆς ιστορικῆς παρατήρησης μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε πορεῖες περιθωριοποίησης ἢ ἐπανένταξης μιᾶς διμάδας στὸ κοινωνικὸ σύνολο. “Ἐτσι, γιὰ παράδειγμα, ὅταν ἡ ἑργασία, ποὺ ἀρχικὰ περιφρονήθηκε ἀπὸ τὸν χριστιανισμὸ σὰν συνέπεια τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος, ἐπανακτᾶ, γύρω στὸν 130 αἰώνα, ἡθικὴ ἀξία οἱ ζητιάνοι περιθωριοποιοῦνται.¹¹ “Ἐνα ἄλλο παράδειγμα προσφέρει ἡ ἀποψη ὅτι στὶς προβιομηχανικὲς κοινωνίες οἱ μηχανισμοὶ περιθωριοποίησης εἶναι σαφεῖς, ἀλλὰ λιγότερο καθοριστικοί : ἂν τὸ ἀδίκημα δὲν διωγχεῖ, ὁ ἐγκληματίας ἐπιστρέφει στὴν ὀργανωμένη κοινωνία.¹²

Παράλληλα μ' αὐτὲς τὶς πορεῖες περιθωριοποίησης, μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε καὶ τὴν ἔξέλιξη τῆς διμάδας τῆς ὄποιας τὴν ταυτότητα προσπαθοῦμε νὰ δρίσουμε· ἔτσι ἀναφαίνονται, γιὰ παράδειγμα, οἱ «στρατηγικὲς ἐπιβίωσης» ποὺ ἀναπτύσσουν οἱ τσιγγάνοι ἀπέναντι στὶς διώξεις τους.¹³

‘Ο περιθωριακὸς εἶναι λειτουργικὸς γιὰ τὸ σύστημα : ἐνσαρκώνει τὸν κίνδυνο ποὺ ἀπειλεῖ τὶς βασικὲς ἡθικὲς ἀξίες μιᾶς κοινωνίας καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο συμβάλλει στὴ δημιουργία μιᾶς συμφωνίας ως πρὸς ἓνα πρότυπο,

10. M. Bakhtine, *L'oeuvre de F. Rabelais et la culture populaire au moyen âge et sous la renaissance*, Παρίσι 1970; E. Le Roy Ladurie, *Le carnaval de Romans*, Παρίσι 1979.

11. J. Le Goff, “Les marginaux dans l'occident médiéval”, *Les marginaux et les exclus dans l'histoire*, Παρίσι 1979.

12. B. Geremek, *Truands et misérables dans l'Europe moderne (1350 - 1600)*, Παρίσι 1980.

13. H. Asséo, “Les métamorphoses du ‘métier de bohémien’ en France au XVIII siècle”, *La France d'Ancien Régime. Études réunies en l'honneur de P. Goubert*, Παρίσι 1985, σ. 15 - 23.

έτσι όπως οι πόρνες συμβάλλουν στή δημιουργία ύπος πορτραίτου ίδανικης συζύγου.¹⁴

Ο περιθωριακός είναι, λοιπόν, ο καθρέφτης τῶν ἀρχῶν, τῶν ἀξιῶν, τῶν φόβων μιᾶς κοινωνίας ποὺ μεταφράζονται στὶς μεθόδους καταστολῆς καὶ τιμωρίας ποὺ ἐπιλέγει ἡ ἔξουσία. Παράλληλα, δίνει ἀφορμὴ στή γέννηση μιᾶς ίδεολογικῆς ἐπιβεβαίωσης στὸ δημόσιο ἀκριβῶς κάποιων ἥθικο-κοινωνικῶν ἀξιῶν. "Ας πάρουμε, γιὰ παράδειγμα τῶν τελευταίων αὐτῶν σκέψεων, ἔνα εἶδος «φανταστικῶν» συχνὰ περιθωριακῶν :

Τὸν 16ο καὶ τὸν 17ο αἰώνα, ἡ Εὐρώπη ὅλη σείεται ἀπὸ ἔνα ἀληθινὸ κυνήγι τῶν μαγισσῶν, σὲ αἰλίμακα πολὺ μεγαλύτερη ἀπ’ αὐτὴ ποὺ γνώρισε ὁ μεσαίωνας, ἐνῷ τὸν 18ο αἰώνα οἱ διώξεις καταλαγιάζουν. Ἰστορικοὶ ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ πρόβλημα, συνέδεσαν τὴν ἔξαρση αὐτῶν τῶν διώξεων μὲ τὴν προσπάθεια τῆς κεντρικῆς ἔξουσίας νὰ πετύχει τὴν πολιτισμικὴ προσάρτιση τῆς ὑπαίθρου καταδικάζοντας καὶ καταδιώκοντας τὴ λαϊκὴ πίστη καὶ τὴν πρακτικὴ τῆς μαγείας,¹⁵ ἡ προσπάθησαν νὰ ἐρμηνεύσουν τὸ τέλος τῶν μαζικῶν διώξεων ἀποδίδοντάς το σὲ μιὰ πιὸ ἐκλογικευμένη ἀντίληψη γιὰ τὸν κόσμο, ποὺ ἔκανε τοὺς δικαστὲς νὰ πάψουν νὰ βλέπουν τὸ θεό καὶ τὸ διάβολο νὰ παρεμβαίνουν στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου σὲ μιὰ βάση καθημερινή.¹⁶

Τὸ θέμα μας ἐπιβάλλει νὰ ἀναφερθῶ, ἔστω καὶ ἐν συντομίᾳ, στὴν περίπτωση τοῦ M. Foucault. Τὸ ἔργο του γενικά, ἀλλὰ καὶ τὸ "Surveiller et punir"¹⁷ ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει ἀμεσα, ἀμφισβήτηθηκε ἀπὸ ἴστορικοὺς τόσο γιὰ τὴ μεθοδολογία του ὅσο καὶ γιὰ τὰ συμπεράσματα τῆς ἔρευνάς του. "Οπως καὶ νὰ 'χει ὅμως, ὁ «αἱρετικὸς» αὐτός, θὰ λέγαμε, ἴστορικὸς ἐνέπνευσε καὶ ἐμπνέει πολλὲς προσπάθειες ἴστορικῆς γραφῆς καὶ ἐπεξεργασίας τοῦ ὑλικοῦ τῶν δικαστικῶν ἀρχείων.

Στὸ "Surveiller et punir", ο Foucault δείχνει πῶς τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν 18ο στὸν 19ο αἰώνα σημαδεύεται καὶ ἀπὸ τὴ μετάβαση ἀπὸ ἔνα πειθαρχικὸ σύστημα ποὺ εύνοεῖ τὶς ἄγριες δημόσιες ἐκτελέσεις καὶ τὰ βασανιστήρια, σ' ἔνα ἄλλο ποὺ καταφεύγει στὴ φυλάκιση γιὰ νὰ τιμωρήσει τοὺς ἐνόχους. 'Η φυλακὴ, ἡ μᾶλλον ἡ νέα ἀντίληψη γι' αὐτήν, γίνεται ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος τοῦ νέου πειθαρχικοῦ συστήματος. 'Η ἐπίβλεψη τῆς ζωῆς, τῆς ταυτότητας καὶ τῆς δραστηριότητας τῶν καταδίκων γίνεται μία στρατηγικὴ ποὺ ἀποβλέπει στὴ μεγαλύτερη ἀποτελεσματικότητα τῆς δικαιοσύνης, ποὺ ἀποσκοπεῖ περισσότερο στὴν προστασία τῆς κοινωνίας παρὰ στὴν ἐκδικητικὴ ἐπιβεβαίωση τῆς βασιλικῆς ἔξουσίας.

14. A. Corbin, *Les filles de noce*, Παρίσι 1978.

15. R. Muchebled, *Culture populaire et culture d'élites*, Παρίσι 1978.

16. R. Mandrou, *Magistrats et sorciers*, Παρίσι 1980.

17. M. Foucault, *Surveiller et punir, naissance de la prison*, Παρίσι 1975.

‘Ο Foucault χρησιμοποιεῖ ύλικό δικαστικό άρχειον ἀλλὰ καὶ γραπτά νομικῶν καὶ φιλοσόφων. Τὸ βιβλίο του δὲν εἶναι ὅμως ἀνάλυση ἵδεων ἢ συμπεριφορῶν καὶ ὁ συγγραφέας δὲν ἐπιχειρεῖ ποτὲ κάποια λεπτομερή κοινωνικο-οἰκονομική ἀνάλυση. Εἰσάγει, ὅμως, ἔνα νέο προβληματισμὸν πάνω στὸ ἔγκλημα καὶ τὴν ἔγκληματική συμπεριφορὰ χτίζοντας τὴν ἀποδεικτική του μέθοδο γύρω ἀπὸ τὶς ἔννοιες «πειθαρχικὸ σύστημα» καὶ «τιμωρία». Τὸ πειθαρχικὸ σύστημα, οἱ δικαστικὲς πρακτικὲς ἐμφανίζονται ἀρρηκτα συνδεδεμένες μὲ τὴν κοινωνικὴ δομὴ γ’ αὐτὸν καὶ ἀσκοῦν μιὰ σύνθετη κοινωνικὴ λειτουργία. ‘Η νέα νομικὴ θεωρία τῆς τιμωρίας ἐκφράζει μιὰ νέα πολιτικὴ οἰκονομία τῆς ἔξουσίας, ποὺ ἐπιτυγχάνεται χάρη σὲ μιὰ νέα πολιτικὴ ὡς πρὸς τὸ ἴδιο τὸ σῶμα τοῦ καταδίκου, ἔτσι ὅπως ἐκφράζεται μὲ τὴν κάθειρξη, τὴν ἀπομόνωση, τὴν καθημερινὴ ἐπίβλεψη τοῦ ἐνόχου. ‘Ο M. Foucault ἔθεσε μ’ αὐτὸν τὸ ἔργο του νέα ἐρωτήματα στοὺς ἱστορικοὺς ποὺ ἀναζητοῦν τὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὴν ἔξουσία καὶ τὴν πολιτικὴ ἢ τὴν οἰκονομία τῆς ἀπὸ τὴ μιὰ, καὶ στὴν ἡθικὴ ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὴν ἐπίδραση αὐτῶν τῶν δύο στὸ σύστημα ἀξιῶν, στὶς νοοτροπίες μιᾶς κοινωνίας.

Τούσαμε πὸ πάνω ὅτι οἱ διαδικασίες ἔξελιξης τῶν κοινωνικῶν δομῶν καὶ τῶν νοοτροπῶν διαγράφονται καθαρότερα στὴ μακρὰ διάρκεια χάρη στὴν ὁποίᾳ ἀναδεικνύονται οἱ ἀνιαυτέροτες μιᾶς ἐποχῆς, μιᾶς κοινωνίας. Στὶς μεσαιωνικὲς δυτικὲς κοινωνίες, τὸ δίκαιο ἀποτελεῖ μία ἀπὸ αὐτὲς τὶς «μεμελιώδεις πολιτισμικὲς κατηγορίες» ποὺ συνθέτουν ἔνα σύστημα· μιὰ ἀλλαγὴ σὲ κάποια ἀπὸ αὐτὲς τὶς κατηγορίες προκαλεῖ μετατροπές καὶ τῶν ἄλλων.¹⁸

Μεσαιωνικὸ δίκαιο καὶ δικαστικὰ ἀρχεῖα εἶναι ἐργαλεῖα πολὺ χρήσιμα γιὰ τὴ διερεύνηση τῆς δομῆς καὶ τῶν παραστάσεων τῶν κοινωνιῶν τῆς μεσαιωνικῆς δύσης: τὸ δίκαιο αὐτὴ τὴν ἐποχὴ δὲν περιορίζεται σὲ ἔνα πεδίο τῆς ἀνθρώπινης σκέψης καὶ δραστηριότητας ἀλλὰ εἶναι μιὰ ἔννοια κατ’ ἔξοχὴ κοινωνικο-πολιτισμική. Στὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων τότε κυριαρχεῖ ἡ θρησκευτικὴ πίστη ποὺ καλλιεργεῖ τὴν τάση νὰ ἀντιλαμβάνονται τὸν κόσμο σὰν μιὰ διότητα. ‘Η τάση αὐτὴ ἀντανακλᾶται στὶς ἀντιλήψεις γιὰ τὴ δικαιοσύνη ποὺ ἀντιμετωπίζουν τὶς καταστροφές σὰν θεία δίκη, τὸ ἀδίκημα σὰν συνέπεια τῆς ἀμαρτωλῆς φύσης τοῦ ἀνθρώπου, τὶς ἀδυναμίες τοῦ δικαστικοῦ μηχανισμοῦ σὰν ἀποτέλεσμα τῆς ἡθικῆς παρακμῆς τῶν ὑπεύθυνων γ’ αὐτό.

*Justitia est perpetua et constans voluntas jus suum unicuique tribuens*¹⁹: Αὐτὴ εἶναι ἡ φράση ποὺ συναντᾶμε σὲ ὅλα τὰ κείμενα, τοῦ

18. A. Gourevitch, *Les catégories de la culture médiévale*, Παρίσι 1983.

19. J. Gerson, “Diligite justitiam”, *Oeuvres complètes*, Mgr. Glorieux (ἐκδ.), τ. III. Γ’oeuvre française, σ. 519 - 538; Jean Juvenal des Ursins, “Audite illos et quod justum est judicare”, *Écrits politiques*, P. S. Lewis (ἐκδ.), Παρίσι 1976.

14ου καὶ τοῦ 15ου αἰώνα, ποὺ πραγματεύονται τὴν ἔννοια τῆς δικαιοσύνης, ποὺ περιγράφουν ἡ ἀσκοῦν κριτικὴ στὸ δικαστικὸ σύστημα. Διαρκής καὶ σταθερὴ θέληση εἶναι μονάχα ἡ θεῖκή· καὶ ἡ δικαιοσύνη λοιπόν εἶναι θέλημα θεῖκό. Ἐπιβλήθηκε μὲ τὴ μορφὴ ἐκδίκησης καὶ τιμωρίας μετὰ τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἔχασε τὸν ἔλεγχο τοῦ σώματος γιατὶ αὐτὸ βρέθηκε σὲ διάσταση μὲ τὴ λογική του. Ἀπὸ τότε ἡ ἀδικία ρίζωσε στὴν ἀνθρώπινη κοινωνίᾳ, ἡ εἰρήνη καταδικάστηκε. Πρόκειται βέβαια γιὰ μιὰ πεσιμιστικὴ ἀντίληψη, ἀλλὰ ἡ ίδεα μᾶς κοινωνίας δίκαιης, εὐτυχισμένης εἶναι ζένη στὶς μεσαιωνικές, πρωταρχικὰ χριστιανικές κοινωνίες, ἐκτὸς κι ἀν προβάλλεται σ' ἕναν ὀνειρεμένο χρυσὸ αἰώνα ποὺ συμπίπτει συνήθως μὲ τὴ βασιλεία κάποιου ἴστορικοῦ ἀλλὰ ἐξιδινικευμένου μονάρχη.²⁰ Μέσα σ' αὐτὴ τὴν πεσιμιστικὴ ἀντίληψη καλλιεργήθηκε τὸ συναίσθημα μιᾶς μαζικῆς ἐνοχῆς κι' αὐτὸ ἔγινε ἀκόμα πιὸ ἔντονο καὶ πιστευτὸ στοὺς δύο τελευταίους αἰώνες τοῦ Μεσαίωνα, στὸ πλαίσιο τῆς ἀγωνίας ποὺ προκαλοῦσε ἡ συγκυρία τοῦ ἐκατονταετῆ πολέμου, τῶν ἐπιδημιῶν καὶ τῆς οἰκονομικῆς κρίσης.²¹ Βέβαια, ἡ ίδεα πῶς ὁ θεὸς τιμωρεῖ τοὺς ἐνόχους εἶναι πολὺ παλιά, καὶ ἡ ἔκφραση *peccatis exigentibus* χρησιμεύει σ' ὅλους τοὺς χρονογράφους γιὰ νὰ δηλώσουν πῶς ἡ ἀμάρτια προκαλεῖ τὴ θεία ἐκδίκηση· πῶς κάθε νίκη εἶναι θεία ἀνταμοιβή, κι' ἡ πίστη αὐτὴ ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσῃ κίνητρο πράξεων γίνεται καὶ καθολικὴ ἔρμηνεία τῆς ἴστορίας.²² Ἡ θρησκευτικὴ πίστη μοιάζει νὰ διεισδύει καὶ στὸ νομικὸ λόγο: ἡ κλοπὴ παρουσιάζεται σὰν ἀποτέλεσμα τῆς ἀπιστίας, ἡ ἀνυπακοὴ δηλώνει μιὰ ὑπέρμετρη περηφάνεια, αἵτια ἐνὸς καυγὰ εἶναι ἡ ἀσυγκράτητη δργή.

Τὸ δεύτερο μέρος τῆς φράσης —«ἡ δικαιοσύνη ἀποδίδει στὸν καθένα τὸ δίκαιο του»— εἶναι μιὰ ἔκφραση εὐπλαστη ποὺ ἀποδέχεται τόσες ἐφαρμογὲς ὅσες εἶναι καὶ οἱ διαφορετικὲς νομοθεσίες ἢ οἱ κοινωνικές δομές. Ἡ ἔνταξη λοιπὸν σὲ μιὰ κοινωνικὴ τάξη ἢ ὅμαδα καθορίζει τὸ *status* τοῦ ἀτόμου ὡς πρὸς τὸν νόμο καὶ, κατὰ συνέπεια, τὰ δικαιώματα ποὺ τοῦ παρέχονται ἀπὸ αὐτὸν. Μ' ἀλλα λόγια, ἡ κοινωνικὴ ἔνταξη καὶ οἱ λειτουργίες ποὺ αὐτὴ ἐπιβάλλει προκαθορίζουν τὸν βαθμὸ καὶ τὸ εἶδος τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου: τὰ δικαιώματα δὲν εἶναι ἀτομικά, ἀλλὰ συλλογικά. Ἐπίσης, ἡ κοινωνικονομικὴ θέση τοῦ ἀτόμου, τὸ χαρακτηρίζει καὶ ἡθικά. Τὸ νομικὸ δηλαδὴ *status* προκαθορίζει στὰ μάτια τους κι αὐτὲς ἀκόμα τὶς προσωπικές ἀρετὲς καὶ ἐλαττώματα. Ἔτσι, ἔνα δικαστικὸ προνόμιο ἔρχεται, γιὰ παράδειγμα, νὰ

20. F. Graus, "Social utopies in the Middle Ages", *Past and Present* 38 (1967) 3 - 19.

21. D. Delumeau, *Le péché et la peur : la culpabilisation en occident XIIIe-XVIIe siècles*, Παρίσι 1983.

22. P. Rousset, "La croyance et la justice immanente à l'époque féodale", *Le Moyen Age*, 4ème série, No 3 (1948) 225 - 248.

έπιβεβαιώσει τις προσωπικές άρετές του εύγενη πού κι αύτες μὲ τὴ σειρά τους δὲν εἶναι παρὰ συνέπεια τῆς καταγωγῆς του. 'Αντίστοιχα, ἡ καλύτερη ἀπόδειξη πώς κάποιος δὲν ἔχει κλέψει μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ δτὶ εἶναι πλούσιος. 'Η δικαιοισύνη, λοιπόν, ἐμφανίζεται «στατική», συντηρητική θὰ λέγαμε. Αύτὸς εἶναι καὶ ἔνας ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ ἡ κριτικὴ τῶν συγχρόνων δὲν στρέφεται πρὸς τὴν οὐσία της, ἀλλὰ πρὸς τὸ προσωπικὸ ποὺ ἐπανδρώνει τὸ μηχανισμό της.²³ 'Η ἔννοια τῆς ἴσοτητας δὲν ὑπεισέρχεται παρὰ γιὰ νὰ δηλώσει πώς ίσχυροὶ καὶ ἀδύνατοι ἔχουν τὸ ἕδιο δικαίωμα νὰ καταφεύγουν σ' αὐτή. "Αν ἀρχικὰ στὸν πρώιμο Μεσαίωνα, ἡ ἴσοτητα θεωροῦνταν «πηγή», «μητέρα» τῆς δικαιοισύνης, τὸν 13ο αἰώνα, καὶ διὰ μέσου τῶν θεωριῶν τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη, ἀναπτύσσεται ἡ ἀριστοτελικὴ ἔννοια τῆς «ἐπιείκειας» καὶ καταλήγουμε τὸν 14ο αἰώνα ἡ δικαιοισύνη νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν εὐσπλαχνία, δηλαδὴ μὲ μιὰ ἀρετὴ θήμικὴ καὶ ἀτομικὴ.²⁴

'Αλλὰ ἡ δικαιοισύνη εἶναι ἐπίσης ἔνα στοιχεῖο τῆς πολιτικῆς παιδείας: Οἱ θεωρητικοὶ τοῦ πολιτικοῦ δικαίου χρησιμοποιοῦν τὴν ἔννοια τῆς δικαιοισύνης γιὰ νὰ στηρίξουν τὴ νομιμότητα τοῦ πολιτεύματος: ὁ μεσαιωνικὸς μονάρχης ἔχει σὰν πρωταρχικὴ ἀποστολὴ τὴ διαφύλαξη τοῦ δικαίου, εἶναι ὁ ὑπέρτατος δικαστής.²⁵

Τὸ μεσαιωνικὸ δίκαιο λοιπόν, δὲν εἶναι ἔνα ἀπλὸ ποινικὸ σύστημα ἀλλὰ παρουσιάζεται σὰν ἔνα σύστημα ἐντολῶν μὲ θρησκευτικό, ἡθικὸ καὶ πολιτικὸ περιεχόμενο. 'Η πολυπλοκότητα τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου στὸ Μεσαίωνα (ρωμαϊκό, ἔθιμικὸ ἢ ἐκκλησιαστικό) ἀλλὰ καὶ τῶν δικαστικῶν ἀρχῶν (δικαιοισύνη ποὺ ἀπονέμει ὁ βασιλιάς, ὁ ἄρχων ἢ ἡ ἐκκλησία) καθιστοῦν τὴ μελέτη τῶν δικαστικῶν ἀρχείων πολύπλοκη ἀλλὰ καὶ προνομιούχα ὡς πρὸς τὶς δψεις ποὺ μπορεῖ νὰ φωτίσει. Τέλος, ἡ δικαστικὴ παρέμβαση διαδραματίζεται δημόσια: τιμωρίες καὶ ἐκτελέσεις συγκεντρώνουν τὰ πλήθη στὶς κεντρικὲς πλατεῖες καὶ οἱ πόρτες τῶν δικαστηρίων μένουν συνήθως ἀνοιχτὲς στὸν κόσμο ποὺ φτάνει γιὰ νὰ παρακολουθήσει τὴν παράσταση ποὺ δίνουν δικαστὲς καὶ δικηγόροι.

Μ' αὐτές τὶς πολὺ σύντομες παρατηρήσεις γιὰ τὶς μεσαιωνικὲς δυτικὲς κοινωνίες θέλησα νὰ τονίσω τὴ σημασία τῶν δικαστικῶν ἀρχείων γιὰ μιὰ μακρὰ ιστορικὴ περίοδο ποὺ τὴ φανταζόμαστε συγχρόνως ὅμοιόμορφη, στατική,

23. F. Autrand, *Le Parlement de Paris: naissance d'un grand corps d'état*, Παρίσι 1981, σ. 24 - 25.

24. G. Le Bras, Ch. Lefèvre, J. Rambaud, *Histoire du droit et des institutions de l'église en occident, l'âge classique (1140 - 1378): sources et théorie du droit*, Παρίσι 1965, σ. 352 - 366.

25. J. Krynen, *Idéal du prince et pouvoir royal en France à la fin du Moyen Age*, Παρίσι 1981, σ. 184 - 190.

«σκοτεινή». 'Η πολυπλοκότητά της ίσοπεδώνεται, είτε για νὰ ἀναδειχθοῦν τὰ φῶτα τῆς Ἀναγέννησης, είτε γιὰ νὰ ἔξιδανικευτεῖ μιὰ κοινωνία ὅπου ὑποτίθεται πῶς οἱ κοινωνικὲς σχέσεις εἶναι σταθερὲς—ὅπως πιστὸς εἶναι ὁ ἵπποτης κι ὅπως προστάτης εἶναι ὁ φεουδαλικὸς ἄρχοντας—είτε τέλος γιὰ νὰ προβληθεῖ σ' αὐτὴν μιὰ εἰκόνα ποὺ θέλει νὰ παρουσιάζει τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις ἀμεσες, τὰ πάθη ἀνεξέλεγκτα, τὴ βία ἀσυγκράτητη, τὴ δικαιοσύνη χωρὶς ἔλεος, τὶς συγκρούσεις διάφανες καὶ ἀνοιχτές ὅπως αὐτὴ τοῦ θεοῦ μὲ τὸ διάβολο. "Ετσι γεννιέται ἔνας «μυθικὸς Μεσαίωνας» ἰδιαίτερα προκλητικὸς γιὰ δροιον ἀναζητεῖ τὸν βαθμὸ τῆς ἀλήθειας αὐτῶν τῶν ἐντυπώσεων καὶ τὰ δικαστικὰ ἀρχεῖα εἶναι ἐργαλεῖα προνομιακὰ γιὰ τὸν ἐρευνητή.

'Η ἴστορία τῆς βίας εἶναι ἴστορία τῶν κοινωνικῶν συγκρούσεων καὶ ἴστορία τῆς ἐπιβολῆς τῆς ἔξουσίας· ἀποδεκτὴ ἡ καταδικαστέα, νόμιμη ἡ παράνομη, ἡ βία καθορίζεται ἀπὸ τοὺς παράγοντες ποὺ συνιστοῦν τὴν κοινωνικὴ ὑποδομὴ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς παραστάσεις ἡ τὶς κοινωνικὲς νόρμες ποὺ δὲν εἶναι πάντα φανερὲς ἀλλὰ ἐπηρεάζουν τὶς ἀνθρώπινες συμπεριφορὲς καὶ σχέσεις.

ΡΙΚΑ ΜΠΕΝΒΕΝΙΣΤΕ